

Handlingsplan för giftfri skola och förskola

Antagen av kommunfullmäktige 2014-10-13, § 88

Till grund för uppdraget om att ta fram en handlingsplan rörande giftfri skola och förskola ligger en motion från Miljöpartiet.

En arbetsgrupp har tagit fram den övergripande handlingsplanen som sedan är tänkt att brytas ned och kvantifieras i den ordinarie målstyrningsprocessen.

Gifter och kemikalier omkring oss

Kemikalier behövs för att vi ska kunna leva det liv vi gör. Alla varor innehåller kemiska ämnen. De ingår i de material och komponenter som varorna är tillverkade av. Kemiska ämnen kan också vara tillsatta för att uppnå vissa funktioner. Det kan till exempel vara för att göra en plast mjuk, en textil svår att tända eld på eller för att göra en metallyta blank.

När ett kemiskt ämne finns i en vara, kan det under vissa omständigheter läcka från varan. Läckage kan ske vid tillverkningen av varan, när den används eller när den blir till avfall. Om det kemiska ämne som avgår från en vara har hälso- och miljöfarliga egenskaper kan det orsaka negativa effekter på människors hälsa och på miljön. Det är halten av ett ämne som är avgörande för hur giftigt ett ämne är och vilken påverkan det har på en människa.

Exempel på kemiska ämnen som kan spridas från varor och ge negativa effekter är mjukgörande ftalater, vissa flamskyddsmedel, perfluorerade ämnen och polycykliska aromatiska kolväten (PAH). (Kemikalieinspektionen 2014)

Nationella riktlinjer för en giftfri miljö

Trots regler och insatser från myndigheter och företag ökar användningen och spridningen av kemikalier. Ämnen med farliga egenskaper finns på platser där de inte hör hemma - i människors kroppar, växter, djur, hav, sjöar och marker.

Kunskapen om ämnens effekter är begränsad. I värsta fall kan farliga kemikalier orsaka skada på människors hälsa och miljön på lång sikt. Därför behövs en ökad medvetenhet och försiktighet vid användningen av kemikalier.

Sveriges regering och riksdag fastställde 1999 15 miljö kvalitetsmål, vilka efter ett par år utökades med ett ytterligare ett. Ett av de 16 miljö kvalitetsmålen är Giftfri miljö. Målet innebär att det till år 2020 ska finnas förutsättningar för att skydda människors hälsa och miljön från farliga kemikalier. Kemikalieinspektionen är den myndighet som ska driva på utvecklingen och har föreslagit ett antal viktiga mål för att en giftfri miljö ska bli möjligt att nå. För att nå dit krävs kraftfulla åtgärder och alla måste dra ett strå till stacken - myndigheter, forskare, producenter, konsumenter med flera. (Kemikalieinspektionen 2014)

Nationella målet och dess preciseringar

Förekomsten av ämnen i miljön som har skapats i eller utvunnits av samhället ska inte hota människors hälsa eller den biologiska mångfalden. Halterna av naturfrämmande ämnen är nära noll och deras påverkan på människors hälsa och ekosystemen är försumbar. Halterna av naturligt förekommande ämnen är nära bakgrundsnivåerna.

Miljökvalitetsmålet Giftfri miljö preciseras så att med målet avses att:

- den sammanlagda exponeringen för kemiska ämnen via alla exponeringsvägar inte är skadlig för människor eller den biologiska mångfalden,
- användningen av särskilt farliga ämnen har så långt som möjligt upphört,
- spridningen av oavsiktligt bildade ämnen med farliga egenskaper är mycket liten och uppgifter om bildning, källor, utsläpp samt spridning av de mest betydande av dessa ämnen och deras nedbrytningsprodukter är tillgängliga,
- förorenade områden är åtgärdade i så stor utsträckning att de inte utgör något hot mot människors hälsa eller miljön,
- kunskap om kemiska ämnens miljö- och hälsoegenskaper är tillgänglig och tillräcklig för riskbedömning, och
- information om miljö- och hälsofarliga ämnen i material, kemiska produkter och varor är tillgänglig. (Kemikalieinspektionen 2014)

Fyra delområden och deras påverkan på hälsa och miljö

Små barn utforskar sin omgivning genom att smaka och suga på saker. Barn och unga är mer känsliga för kemikalier än vuxna. Det beror på att deras kroppar, till exempel hjärnan, hormonsystemet och immunsystemet, inte är färdigutvecklade. Barn har också tunn och ömtålig hud. De andas snabbare och äter och dricker mer i förhållande till sin vikt jämfört med vuxna. När de utsätts för samma mängd av ett ämne som en vuxen får de i sig mer i förhållande till sin vikt. Därför är det extra viktigt att vi skyddar barnen mot sådana kemiska ämnen och produkter som kan vara farliga. Barn exponeras även under många år. Ibland kan olika kemiska ämnen som vi kan få i oss samverka och ge större effekt tillsammans än var och en för sig. Det brukar kallas för kombinations- eller cocktaileffekten. (Kemikalieinspektionen 2014)

Med detta i åtanke har handlingsplanen för Kungsörs kommun delats in i fyra prioriterade områden. En kort beskrivning av respektive område och dess påverkan på hälsa och miljö följer nedan:

1. Mat och livsmedel

Via livsmedel och dricksvatten kan vi få i oss olika kemiska ämnen som kan vara skadliga. Vissa skadliga ämnen uppstår när maten lagas. Ett exempel är akrylamid som bildas när kolhydratrik mat hettas upp. Rester av bekämpningsmedel förekommer främst i vegetabiliska livsmedel (frukt, grönsaker, spannmål). Det kan även fin-

nas rester i animaliska livsmedel, till exempel kött, eftersom djuren, djurstallarna och de växter som används som djurfoder kan behandlas med bekämpningsmedel. (Livsmedelsverket 2014)

Förpackningsmaterial

Ämnen från förpackningsmaterial för livsmedel, till exempel plast, kan vandra över till och förorena livsmedel. Vissa livsmedel kan innehålla höga halter av organiska miljöföroreningar som PCB och dioxiner. De finns främst i vissa animaliska livsmedel, och fisk innehåller de högsta halterna. Effekten av de olika kemiska ämnen beror på hur mycket vi får i oss. För många ämnen finns gränsvärden som anger den maximala mängd av ett ämne som är tillåten i ett livsmedel. EU har till exempel infört gränsvärden för dioxiner och dioxinlika PCB:er i livsmedel. (Livsmedelsverket 2014)

Läkemedel och antibiotikaresistens

Läkemedel används för att förebygga, lindra och bota sjukdomar hos djur, för att bevara och öka produktionskapaciteten hos djuren samt för att förhindra överföring av infektioner från djur till människa. Livsmedel från djur som behandlats med läkemedel, fodertillsatser eller biocider kan innehålla rester av aktiva ämnen. Läkemedelsrester i höga doser skulle kunna ge samma effekt hos människor som läkemedlet ger hos det behandlade djuret. (Livsmedelsverket 2014)

För personer som är överkänsliga mot vissa läkemedel, exempelvis penicillin, finns en liten risk för allergiska reaktioner efter att ha ätit kött eller druckit mjölk från djur som behandlats med antibiotika. Barn är en riskgrupp på grund av att deras förmåga att bryta ner och utsöndra läkemedel inte är utvecklad. (Livsmedelsverket 2014)

Problem med bakteriers resistens mot antibiotika har förekommit sedan antibiotika infördes som behandling vid infektioner hos människor. Med ökad – och ofta okontrollerad – användning, även utanför humanmedicinen, har problemen tilltagit. En viktig faktor är också spridningen av bakterier som har utvecklat resistens. Med ökad rörlighet av människor, djur och livsmedel kan denna spridning av antibiotikaresistens ske allt snabbare. Resistens leder till att det blir svårt eller omöjligt att behandla vissa infektioner, vilket orsakar patienten onödigt lidande och när det gäller allvarliga infektioner ökar också risken för att patienten avlider. Antibiotikaresistens leder även till ökade kostnader för sjukvården. (Socialstyrelsen 2014)

I Sverige finns lång erfarenhet av att arbeta mot antibiotikaresistens. Samma principer gäller för människor som för djur. Onödig användning måste minimeras och behovet av antibiotika minskas genom minskad spridning av infektioner och resistenta bakterier. God djuromsorg, för att hålla djuren friska, är också viktigt. När antibiotika ändå behövs är det viktigt att läkemedlet doseras rätt och att karenstiderna hålls. (Sveriges Veterinärmedicinska Anstalt 2012)

Människor ska utsättas för så lite läkemedelsrester som möjligt. De läkemedelsrester vi får i oss via mjölk, ägg, kött, lever, njure och honung får inte överskrida det acceptabla dagliga intaget (ADI) som bestämts för läkemedlet. ADI är den mängd av ett

ämne man kan få i sig varje dag under hela sin livstid utan risk för hälsan. (Livsmedelsverket 2014)

Inom EU finns det gemensamma gränsvärden för alla läkemedel som används till livsmedelsproducerande djur. Gränsvärdena (MRL - maximala restsubstansnivån) talar om hur mycket av läkemedlet som får finnas kvar i livsmedlet utan att det totala intaget blir högre än ADI-värdet för substansen i fråga och ska skydda konsumenterna från hälsorisker. Livsmedelsverket kontrollerar regelbundet om det finns rester av läkemedel i livsmedel. (Livsmedelsverket 2014)

För att skydda människor finns det för alla läkemedel till djur en karenstid. Karenstiden är den tid man måste vänta efter den sista läkemedelsbehandlingen tills djuren används i livsmedelsproduktionen, via slakt, mjölkning och tagande av ägg. Då ska läkemedelsresterna ha utsöndrats från djuret till en så låg nivå att de inte utgör någon hälsorisk för konsumenten. Karenstiderna fastställs från och med den 1 juni 2008 av Läkemedelsverket, men kontrollen av rester av läkemedel i mat sker på Livsmedelsverket. (Livsmedelsverket 2014)

KRAV-märkning och ekologiska produkter

Genom att välja ekologiska/KRAV-märkta produkter kan man minska skadliga ämnen i maten. Ekologiska och KRAV-märkta råvaror och produkter har exempelvis inte besprutats med bekämpningsmedel, de har inte gödslats med konstgödsel och de får inte innehålla GMO (genetiskt modifierade organismer). (KRAV 2014)

Den KRAV-certifierade djurhållningen syftar till att hålla djuren friska genom att de får vistas ute, får äta bra foder och genom förebyggande agerande av de som sköter om djuren. Det är viktigt att snabbt behandla sjuka djur för att minska smittspridning, men det är inte tillåtet att behandla djuren förebyggande genom att exempelvis rutinemässigt ge medel mot parasiter. (KRAV 2014)

Efter att ett djur behandlats måste man vänta en tid med att leverera produkter från det behandlade djuret. Karenstiden för medicinerade KRAV-certifierade djur är dubbelt så lång som den fastställda karenstiden när det gäller djur i konventionell produktion. Om man använder ett preparat med noll dagars karenstid vid användning i konventionell produktion ska två dygns karenstid tillämpas vid KRAV-produktion. (KRAV 2014)

Närproducerade produkter

Närproducerade råvaror och produkter framhålls ofta som mer hälso- och miljövänliga, men det är viktigt att skilja på närproducerat och ekologiskt/KRAV-märkt. Det finns ingen exakt definition av begreppet närproducerat, ibland menas den egna kommunen, ibland den närmsta regionen och ibland anses allt svenskt som närproducerat. Till skillnad från ekologiska produkter så kan närproducerat vara konventionellt producerat med bekämpningsmedel, konstgödning etc, den miljö- och hälsomässiga vinsten med närodlat kommer sig av att man minskar transporterna och deras påverkan på miljö och människors hälsa.

Nulägesbeskrivning i Kungsörs kommun

För närvarande jobbar skolmältider för att förbättra och utveckla matsedeln som består av 75 procent hemlagat från grunden. Andelen ekologiska råvaror i matlagning har ökat från 2,8 procent (2010) till 16 procent (2013). Dessutom köps mer svenska råvaror in, exempel på sådana är kyckling och nötfärs. Svenska produkter har i allmänhet ett högre pris och för att klara portionspriset så används mindre andel av dessa råvaror i maten och i gengäld blandas mer grönsaker in. Köttmängden minskas med ca 40 procent för att klara av det.

För att få motivation och inspiration till att jobba med ekologiska och svenska produkter så har personalen genomgått olika utbildningar.

Vid upphandling ställs redan idag höga krav och det finns många bra alternativ att välja bland i de avtal vi har. Det är dock dyrare att köpa ekologiska produkter så det gäller att välja rätt produkter. Bland annat köps följande ekologiska produkter in: morötter, fisk, krossad tomat, vetemjöl och färdiga pannkakor.

Åtgärder

- Samverkan mellan skolmältider och vård/omsorg vad gäller inköp och upphandling av livsmedel.
- Öka andelen ekologiska/KRAV-märkta råvaror
- Öka andelen närproducerade/svenska produkter
- Genomgång av vilka E-nummer som finns i maten samt fasa ut de mest förekommande och ej önskvärda
- Laga mer mat från grunden

2. Leksaker och material

Leksaker kan vara tillverkade av plast, trä, metall, gummi, textil eller papper. Olika material är ofta blandade i leksaker. Höga halter av mjukgörande ämnen kan finnas i leksaker som är gjorda av plast eller gummi. Textil kan vara behandlad med flamskyddsmedel. Färgämnen finns nästan alltid i leksaker och ibland tillsätts även doftämnen. Vissa färg- och doftämnen är allergiframkallande. Kontroller har visat att leksaker kan innehålla förbjudna ämnen. Det gäller t.ex. bly och vissa ftalater som kan skada fortplantningen. (Kemikalieinspektionen 2011)

Vid lekplatser finns många konstruktioner av trä som exempelvis klätterställningar, sandlådor och bänkar. Trä för utomhusbruk är ofta impregnerat. Ibland återanvänds gamla järnvägssliprar eller telefonstolpar som är impregnerade med kreosot, men vid lekplatser får de inte förekomma. De får heller inte användas för att odla i och bör undvikas helt i trädgårdar. (Kemikalieinspektionen 2014)

Förekomsten av tv-apparater, datorer, mobiltelefoner och liknande ökar. Elektronik innehåller ofta farliga ämnen som olika metaller och bromerade flamskyddsmedel. Förutom elektronik finns många andra elektriska apparater som kylskåp och tvättmaskiner, i vilka silversalter allt mer används som biocider. Dessutom finns elektriska installationer i form av strömbrytare, strömuttag, kablar m.m. Höljen och andra delar av plast kan t.ex. innehålla flamskyddsmedel och mjukgörare. (Kemikalieinspektionen 2014)

Nulägesbeskrivning i Kungsörs kommun

Idag finns det gamla leksaker och elektronik på förskolorna. Ibland sparas det på material som är obrukbart. Vid inköp ligger det mycket på beställaren som kanske inte har förutsättningar att välja rätt och miljövänligt material. Det finns bl.a. färger och lera som innehåller ämnen som bör tvättas bort efter användandet.

Vid upphandling ställs redan idag höga krav på leksaker och annat material till skolor och förskolor men beställarna ute på de olika enheterna är inte alltid medvetna om vilka alternativ som finns och vilka märkningar man ska titta efter. Beställarna upplever att det många gånger är svårt att hitta de hälso- och miljömässigt goda alternativen och upphandlingsenheten arbetar för närvarande med att ställa krav på de leverantörer som upphandlas i fortsättningen så att de tydligare visar upp de rätta produkterna inom avtalet.

Åtgärder

- Rensa bort gammal elektronik
- Rensa bland leksaker och inventarier
- Fasa ut möbler
- Utbilda all personal som gör inköp så att man känner till de märkningar och krav som finns.
- Ta fram tydliga rutiner för hygienfrågorna.
- Vistas mycket utomhus

3. Transporter och fordon

Utsläppen från transporter, och då framför allt de transporter som använder sig av fossila drivmedel som bensin och diesel, bidrar till försurning. Försurning av mark och vattendrag kan orsaka omfattande skador på vattenlevande växter och djur men även människors hälsa kan påverkas genom försurat dricksvatten. I svenska tätorter är luftföroreningar ett stort hälsoproblem och en dominerande källa till höga halter är trafiken. Förekomsten av grova partiklar (PM10) i gatumiljö kommer främst från slitaget av vägbeläggning, bromsar, däck och vägsand. Partiklar i utomhusluften har visats vara skadliga för människors hälsa och är bidragande till hjärt- och kärlsjukdo-

mar samt sjukdomar som försämrar lungfunktionen och påverkar lungornas normala utveckling. (Naturvårdsverket 2013)

Nulägesbeskrivning i Kungsörs kommun

För närvarande pågår ett projekt med att energieffektivisera kommunens fordon och transporter. En inventering av kommunens samtliga fordon har gjorts och utifrån den ska det sedan tas fram plan för vilka fordon som bör bytas ut och vad de bör bytas ut till. En policy för hur fordonen ska vara beskaffade med avseende på drivmedel, miljöklass, bränsleåtgång etc. ska tas fram för att underlätta vid inköp av nya fordon. En resepolicy har nyligen antagits av kommunfullmäktige och där finns riktlinjer för vad man ska tänka på vid resor i tjänsten.

Vid skolskjutsar som trafikeras av Västmanlands länstrafik kan kommunens politiska representanter påverka kraven i upphandlingen. Vid de sträckor som kommunen upphandlar själv är det kortare beslutsvägar och enklare att ställa krav.

Exempelvis kan man ställa krav på ålder på bussarna, då man vet att gamla bussar släpper ut mer skadliga ämnen jämfört med nya.

Åtgärder

- Minska de kommunala transporterna med bil och lastbil inom kommunen med hjälp av ruttoptimering, användande av andra transportmedel, samleveranser, samåkning etc.
- Byta ut de kommunala fordonen mot mer miljöanpassade och energieffektiva.
- Utbilda personal i sparsamt körsätt.
- Underlätta möjligheten att gå och cykla till och från skolan

4. Byggnation, lokaler och förvaltning

Byggmaterial kan avge kemiska ämnen till inomhusluften. Idag är kunskapen bristfällig om vilka kemiska ämnen som kan finnas i byggmaterial och hur de kan lämna materialet. För att installera ett golv används ett antal produkter, det kan t.ex. gälla fuktskydd, avjämning och spackling, isolering, lim samt ytbehandling. Vi vet inte i vilken utsträckning det finns en ökad hälsorisk för att vissa kemiska ämnen i produkterna kan samverka när de frigörs. Byggvaror och byggmaterial kan innehålla eller avge farliga ämnen som t.ex. formaldehyd, ftalater och organiska lösningsmedel. Sandlådor och klätterställningar utomhus består ofta av impregnerat trä. Träskyddsmedel innehåller normalt ämnen som är farliga för hälsan. De farligaste produkterna, t.ex. kreosotprodukter, får inte användas på lekplatser. (Kemikalieinspektionen 2011)

Eftersom kemikalier fastnar i damm och små barn ofta vistas på golvet så är det viktigt att hålla dammet borta och vädra, vilket ställer stora krav på städningen av lokalerna. (Kemikalieinspektionen 2014)

Nulägesbeskrivning i Kungsörs kommun

Idag finns ingen gemensam städorganisation vilket gör att de olika förskolorna och skolorna har löst uppgiften på olika sätt. Detta gör att städning utförs av många olika personer med varierande kompetens. Det finns ingen i organisationen som enbart arbetar med att städa utan städningen är en del i tjänsten. Med specialiserad och utbildad personal så ökar förutsättningarna för en professionell städning.

Vid renovering och underhåll av kommunens lokaler ställs krav på att de upphandlade entreprenörerna ska ha ett dokumenterat kvalitets- och miljöarbete men det ställs inga direkta krav på val av produkter, metoder etc.

Åtgärder

- Utbilda alla som städar i skolor och förskolor så att man städar på rätt sätt med rätt produkter.
- Väg in samtliga aspekter på en giftfri miljö vid all nybyggnation och renovering.

Handlingsplan

Aktivitet	Kommentar
-----------	-----------

<i>Mat och livsmedel</i>	
Samverkan mellan skolmåltider och vård/omsorg vad gäller inköp och upphandling av livsmedel.	Samverkan gör det möjligt att beställa större kvantiteter till bättre pris och större möjlighet att ställa gemensamma och hårda krav på leverantörerna.
Öka andelen ekologiska/KRAV-märkta råvaror	Ekologiska och KRAV-märkta råvaror och produkter har exempelvis inte besprutats med bekämpningsmedel, de har inte gödslats med konstgödsel och de får inte innehålla GMO (genetiskt modifierade organismer).
Öka andelen närproducerade/svenska produkter	Med större andel närproducerade råvaror och produkter minskas transporterna och utsläppen från dessa.
Genomgång av vilka E-nummer som finns i maten samt fasa ut de mest förekommande och ej önskvärda	Listan på E-nummer är lång och långt ifrån alla är skadliga men det finns en del som inte är önskvärda. Genom att kartlägga vilka e-nummer som förekommer i maten som serveras så kan beslut tas om vilka som bör fhasas ut.
Laga mer mat från grunden	Genom att laga mat från grunden så får man kontroll över vilka råvaror produkter som använts och vad dessa innehåller.

<i>Leksaker och material</i>	
Rensa bort gammal elektronik	Innehåller ofta hälsovådliga och miljöfarliga ämnen och ska tas bort.
Rensa bland leksaker och inventarier	Gamla leksaker främst plastleksaker kan innehålla hälsovådliga och miljöfarliga ämnen.
Fasa ut möbler	Kasta gammalt, vid nyanskaffning ska materialet vara miljövänligt och giftfritt.
Utbilda all personal som gör inköp	Det ska vara lätt att göra aktiva val vid inköp.

så att man känner till de märkning- ar och krav som finns.	Markerat med miljömärkning. Vid inköp av allt material ska produkter med godkänd märkning väljas. Ta hjälp av leverantörerna, de erbjuder ofta gratis utbildning.
Ta fram tydliga rutiner för hygien- frågorna.	Det är viktigt att alla är medvetna om vikten av att tvätta händer, leksaker etc. och det är viktigt att leksakerna rengörs på rätt sätt så att de inte släpper ifrån sig giftiga ämnen. Regelbunden vädring är ett effektivt sätt att minska gifterna i inomhusluften.
Vistas mycket utomhus	Utomhusluften är normalt mycket renare än inomhusluften.

Transporter och fordon	
Minska de kommunala transporter- na med bil och lastbil inom kom- munen med hjälp av ruttoptime- ring, användande av andra trans- portmedel, samleveranser, samåk- ning etc.	Minskade antal transporter och minskade kör- sträckor med hjälp av ruttoptimering bidrar till mindre bränsleåtgång, mindre däckslitage etc. vilket i sin tur bidrar till minskade utsläpp av skadliga ämnen.
Byta ut de kommunala fordonen mot mer miljöanpassade och ener- gieffektiva.	Valet av drivmedel kan ha stor betydelse för de miljö- och hälsopåverkande utsläppen. Vid in- köp ska hänsyn tas till drivmedel och drivmedel- förbrukning. Minskad drivmedelsförbrukning medför minskade utsläpp.
Utbilda personal i sparsamt körsätt.	Genom att köra ”sparsamt” så minskar bränsle- förbrukningen och därmed också de skadliga utsläppen från transporterna.
Underlätta möjligheten att gå och cykla till och från skolan	Med bra och säkra gång- och cykelvägar kan eleverna ta sig till skolan själva, vilket skulle minska skjutsandet med bil till och från skolan. Förutom miljövinsten med minskade transporter, så blir även skolornas närmiljöer säkrare då färre bilar vistas i området.

Byggnation, lokaler och förvaltning	
<p>Utbilda alla som städar i skolor och förskolor så att man städar på rätt sätt med rätt produkter.</p>	<p>Idag finns ingen gemensam städorganisation vilket gör att de olika förskolorna och skolorna har löst uppgiften på olika sätt. Detta gör att städning utförs av många olika personer med varierande kompetens. Det finns ingen i organisationen som enbart arbetar med att städa utan städningen är en del i tjänsten. Med specialiserad och utbildad personal så ökar förutsättningarna för en professionell städning.</p> <p>Ta hjälp av leverantörerna, de erbjuder ofta gratis utbildning.</p> <p>En gemensam städorganisation för all kommunal verksamhet, där all personal är kunnig och specialiserad, skulle minska riskerna med felaktig städning.</p>
<p>Väg in alla aspekter på en giftfri miljö vid all nybyggnation och renovering.</p>	<p>Val av byggnadsmaterial, inredning, ventilationssystem etc. har stor påverkan på den inre miljön och hur mycket gifter som kommer att finnas där i framtiden.</p> <p>Att bygga ”giftfritt” från grunden kan bidra till högre kostnader initialt men minska riskerna för oförutsedda kostnader som skulle kunna uppstå i framtiden på grund av olika former av arbetsmiljöproblem och liknande.</p>